

ПРО ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ КУЛЬТУРИ УКРАЇНСЬКОГО ЕТНОСУ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У статті аналізуються деякі особливості розвитку культури українського етносу в умовах сучасної глобалізації.

***Ключові слова:** етнос, глобалізація, цивілізація, українська культура, міграція.*

В статье анализируются некоторые особенности развития культуры украинского этноса в условиях современной глобализации.

***Ключевые слова:** этнос, глобализация, украинская культура, миграция.*

The article examines some characteristics of the Ukrainian ethnic culture in modern globalization.

***Key words:** ethnos, globalization, the Ukrainian culture, migration.*

Актуальність дослідження. На сучасному етапі розвитку цивілізації відбувається кардинальна перебудова світу. Виникла й розширюється структура глобального співтовариства. Помітно змінюються форми та ритми життя. Останнім часом відбувається перегляд і корекція багатьох сторін людської життєдіяльності. Стійкі та актуальні норми й цінності минулого швидкими темпами девальвуються і заперечуються. Глобалізація, висвітивши сьогоднішню цивілізаційну кризу, тим не менше, не дає достатніх відповідей на ті виклики, з якими зіштовхнулося світове співтовариство на початку третього тисячоліття. Як зауважує академік В. Стьопін, у нинішній переломний момент розвитку людству, аби знайти вихід з глобальних криз, породжених техногенною цивілізацією, доведеться пройти складний етап духовної революції – як в епоху Ренесансу. Першочерговим завданням стає створення нової системи цінностей, формування нового розуміння людини, раціональності поведінки влади та сили [15, с. 26]. Тому виникає необхідність переосмислити чимало фундаментальних цінностей сучасної економцентричної цивілізації, здійснити світоглядну перебудову в рамках усього світового соціуму, що принесе зміни нинішньої парадигми цивілізаційного розвитку.

Водночас цілісність світу, єдність людства, новий тип відносин між людьми – все це не лише перспектива й віддалений ідеал, але й чітко виражена тенденція розвитку. Сучасне життя складне, конфлікти різної спрямованості і сили хвилюють світ щодня, та й людські відносини в більшості далекі від гармонії. Проте без ідеалу й бачення перспективи того чи іншого загальнопланетарного явища, сформованого на реальних процесах, неможливо визначити мету й кінцевий напрям даного феномену. В даному контексті ми вбачаємо

головну роль глобалізації – в усталенні сучасного соціуму та світопорядку, в реалізації ідеї цілісного світу, єдності людської спільноти, за умов збереження своєрідності його складових, взаємовпливів та взаємодії різних культур. Світ надзвичайно стрімко змінюється. Процеси глобалізації впливають на всі сторони життя матеріальної і духовної культури країн, народів, націй, етносів. Український етнос не стоїть на узбіччі цивілізаційних процесів. У його культурі, як в краплині дощу, яскраво відображаються усі глобальні зміни сучасної цивілізації. Тому **мета даного дослідження** полягає у виокремленні деяких особливостей розвитку українського етносу в умовах сучасної глобалізації.

Слід зауважити, що етносоціальна проблематика належить до розряду злободенних, складних і актуальних. Мало хто із відомих мислителів минулого зміг оминати увагою проблеми етнічного, що не є дивним, оскільки на історичній авансцені завжди були присутні, взаємодіяли два протилежних феномени: особистість і спільнота. Проте категорія «етнічне» в філософському контексті проаналізована недостатньо. Оскільки роль етносоціальних процесів буде зростати і в майбутньому, то становить інтерес розуміння «етнічного» в поглядах різних учених, щоб обґрунтувати на основі відповідних паралелей осьові лінії національного буття в минулому, теперішньому і майбутньому.

Аналіз досліджень і публікацій дає можливість відзначити, що в новітній науковій і довідковій літературі є чимало спроб визначити сутність поняття «етнічне». Згідно з всесвітньо відомим і найбільш поширеним «Вебстерівським словником», етнічне – це: а) те, що стосується спільних фізичних та духовних рис, які мають члени групи, що є наслідком їх спільної спадковості та культурної традиції; б) те, що має походити або походить від расових, лінгвістичних або культурних зв'язків зі специфічною групою (негритянською, ірландською, італійською, німецькою, польською або іншими етнічними групами) [10, с. 319]. Водночас інший всесвітньо відомий «Словник американської спадщини англійської мови» дає таке визначення: етнічне – це: 1) те, що стосується соціальної групи в середині культурної та соціальної системи, яка домагається або має спеціальний статус на підставі складних, часто варіативних рис включно з релігійними, мовними, спадковими або фізичними особливостями; 2) у ширшому розумінні – особливість релігійної, расової, національної або культурної групи [19]. Можна вважати, що справді наукові дослідження феномену етнічного започаткував французький історик і філософ Е. Ренан [Див.: 14]. Значний внесок у розробку концепцій етнічності зробили також О. Бауер [Див.: 20] та М. Бердяєв, Д. Рісмен [Див.: 22]. Початок ґрунтовних розробок концепцій етнічності здебільшого пов'язується з прізвищами двох американських соціологів – Н. Глейзера та Д. Мойніхена [Див.: 21]. Сьогодні ці концепції є найбільш поширеними в західній науці. При цьому більшість вчених вживає терміни «етнічне», «нація», «етнічна група», «етнічна ідентичність» та інші як синоніми, а відповідні

концепції, зокрема «етнічного» та «етнічної групи», вважає «концепціями-близнюками». Однак, аналізуючи поняття «етнічне», більшість учених не торкалися проблеми культурного розвитку етносу. Не достатньо досліджувалися особливості розвитку культури певних етносів, зокрема українського.

З усього наведеного вище можна зробити два головних висновки. По-перше, сьогодні в західній науковій, навчальній та довідковій літературі термін «етнічне» вживається у двох основних значеннях: 1) у широкому розумінні, тобто як етнічна спільнота (етнос, нація, етнічна та національна група) з усіма її ознаками, характерними рисами і особливостями; 2) у вузькому, тобто лише як ці ознаки, характерні риси і особливості, названі нами «етнічною аурую». По-друге, етнічність у вузькому її розумінні, або «етнічна аура», є надзвичайно складним, внутрішньо суперечливим і мінливим феноменом. Це водночас і набір певних етнічних рис, які характеризують окрему особу чи групу людей і особливий стиль життя та сприйняття як внутрішнього, так і зовнішнього світу, і форма соціальних відносин, і процес визначення етнічної ідентичності, і різновид ідеології, і знаряддя збереження чи поширення політичного та соціального статусу носіїв етнічного, і засіб мобілізації людей, і сенс їх виживання, існування та діяльності, і певний вид енергії тощо. Однак в якій би мірі не відрізнялися погляди мислителів на змістовну сутність природи буття суб'єктів етнічного («етносу», «народу» чи «нації»), усі вони ґрунтуються на усвідомленні ними наявності спільної для усіх цих спільнот властивості. Такою характерною властивістю є «етнічність», яка проявляється не лише в певних рисах характеру її суб'єктів, але й у їхньому ціннісному ставленні до буття.

Вітчизняні вчені приділяли значну увагу дослідження «етнічного», яке, перш за все, визначається сукупністю рис [3, с. 163; 11, с. 66; 12, с. 6; 6; 7], серед яких важливе значення має етнічна свідомість та самосвідомість індивідів, які знають, хто вони такі, звідки вони і чим відрізняються від інших подібних до себе. При цьому суть етнічної свідомості вони вбачають у спільному розумінні індивідами свого походження та історії.

Навіть поверхневий аналіз наукової літератури наводить на думку про те, що проблема формування того чи іншого етносу належить до числа найбільш складних і актуальних.

Виклад основного матеріалу. Можна погодитися із професором В.Б. Кувалдіним, який зауважує, що вихід людської діяльності за національні межі, створення транснаціональних форм її організації передбачає кардинальні зміни умов буття індивідів, соціальних груп та спільнот, народів та держав [9, с. 37]. Подібною точки зору дотримується й німецький дослідник Н. Еліас, який відзначає: «Вже чітко розпізнаються дані форми нового, всесвітнього етносу, й особливо розширюється ідентифікація міжособистісних відносин» [17, с. 233]. Тобто особливістю розвитку сучасної цивілізації є глобальні процеси, які охопили як економічне, політичне

й геополітичне буття різних народів, так і увесь світ їх культури. Філософ ХХ століття М. Бубер стверджував, що світом культури керує відношення «Я – ти», а мислитель М. Бахтін підкреслював, що основою та сутністю культури є діалог. «Діалогічні відносини... це – майже універсальне явище, яке пронизує усю людську культуру, всі відносини та прояви людського життя... Де починається свідомість, там... починається діалог» [Див.: 1]. Діалог обумовлює не лише мову, але й саму можливість людського мислення, так як будь-яка ідея завжди виникає як відповідь на іншу ідею. Такий діалог М. Бахтін називає «мікродіалогом», шляхом якого реалізується діахронний зв'язок індивідів одного етносу. Натомість шляхом макродіалогу здійснюється комунікація різних культур. М. Бахтін підкреслював, що культура амбівалентна, так як завжди існує у формі діалогу «вищого і нижчого» - священного та земного тощо. На думку В. Біблера, амбівалентність означає здатність однієї культури до діалогу з іншими культурами [Див.: 2, с. 228]. Отже, в сучасному глобалізованому світі говорити про глобальні проблеми потрібно в контексті діалогу різних культур, в широкому розумінні цього слова, культур як усіх тих матеріальних і духовних цінностей, що створив етнос, нація, народ чи то вся цивілізація за весь період свого існування [6; 7]. Однією з найбільш актуальних проблем у бутті сучасних етносоціальних спільнот, зокрема у бутті сучасної України (яка обрала європейський шлях розвитку), є збереження власної самобутньої культури і духовності. І це одна із важливих особливостей культурного розвитку українського етносу. Проникаючи в «картину світу» інших народів та культурних епох, ми повинні, перш за все, вивчати та усвідомлювати своєрідність та неповторність «духу народності» українського етносу, що дозволить зберегти власну культурну своєрідність та цілісність в контексті «діалогу» з культурами інших етносоціальних спільнот. І це одна з головних особливостей розвитку культури українського етносу в сучасних умовах.

Необхідність нового підходу до вирішення актуальних проблем в умовах глобалізації осмислюють різні сучасні дослідники. Так, лауреат Нобелівської премії з фізики І.Р. Пригожин, характеризуючи проблеми, що стоять перед сучасною цивілізацією, зауважує: «Завдання полягає в тому, щоб знайти вузький шлях між глобалізацією та збереженням культурного плюралізму, між насиллям та політичними методами вирішення проблеми, між культурою війни і культурою розуму...» [13, с. 21]. Тобто проблеми, які стоять перед людством ХХІ ст., мають загальноцивілізаційний характер. Людство знову повинно обирати шлях цивілізаційного розвитку [6; 7]. У зв'язку з цим «культура розуму» повинна допомогти людству використати можливості, надані глобалізацією. Перш за все, необхідно усвідомити цілісність людства та визначити, враховуючи імперативи сучасності, нові загальнопланетарні цінності та ідеали. Спираючись на них, людство зможе зупинити негативний вплив таких глобальних проблем, як протистояння індустріальної людини з природою, демографічну, енергетичну та інші кризи, а також зможе

зберегти культурну багатоманітність країн глобалізованого світу. Обираючи свій цивілізаційний шлях розвитку, український етнос повинен спиратися на вивірені часом загальнопланетарні цінності та ідеали. Це загальна вимога часу і особливість розвитку етносу, зокрема українського, який прагне посісти гідне місце в цивілізаційних процесах.

У загальнофілософському контексті принципово важливо розуміти, що глобальним є не стільки світ, скільки сама людина. Світ є людським світом, й тому світ глобалізується тією мірою, якою глобалізується людина – основний суб'єкт і об'єкт процесу глобалізації. Тому світ глобальний тією мірою, якою людина, незалежно від того, у якій країні вона проживає й носієм якої культури вона є, усвідомлює свій зв'язок з цим світом та свою відповідальність за глобальні зміни, переживає існуючі у різних частинах планети події як свої власні. Слушно зауважив І.Забелін «...наскільки швидко господарська діяльність людства набула планетарного масштабу – думати та піклуватися сьогодні доводиться вже про всю Землю: її просто так не покинеш!...» [5, с. 87]. Подібна ціннісно-світоглядна установка сьогодні відноситься до всіх членів суспільства незалежно від їх соціального статусу, національності, приналежності до тієї чи іншої релігійної конфесії. Адже, як зауважує О.М. Чумаков, «глобальні проблеми зачіпають інтереси не лише людства в цілому, але й окремих людей практично в будь-якому кутку планети...» [16, с. 33; 17]. Інтернет, міграційні та загальнопланетарні процеси впливають на формування сучасної свідомості особистості. Сутність глобалізації у зв'язку з цим полягає в усвідомленні людиною існуючих глобальних трансформацій як певної тотальності, що пронизує культуру та формує нову картину світу, ядром якої виступає взаємодія культур та цивілізацій, з одного боку, та людини і природи – з іншого. Формування в людини сучасного світобачення, свідомого ставлення до глобальних проблем – одне із завдань, яке стоїть перед кожною державою, нацією, етносом, зокрема українським, в часи стрімкої глобалізації усіх цивілізаційних процесів [Див. : 6; 7].

У цілому концептуальне осмислення глобалізаційних процесів обумовлює формування нового образу світу, сприяє формуванню нової мови, з урахуванням складноеволюційного характеру глобального світу, його нестабільності та нестійкості. Тому при концептуалізації процесів, які відбуваються в рамках нової глобальної реальності та нової картини світу, необхідно враховувати такі чинники, як:

- екологічну, демографічну та інші кризи;
- посилення взаємозалежності різних країн та народів, яка, з одного боку, не лише допомагає вирішувати актуальні питання, але з іншого – призводить до нових глобальних проблем, що вимагають кооперації зусиль міжнародного співтовариства;
- небезпеку ідеологізації та політизації таких багатомірних та складних явищ, як сучасні глобальні трансформації, що становлять собою відкритий процес, який вимагає від людства вміння вести

діалог щодо важливих загальнопланетарних питань. У подібній ситуації пріоритетним стає розвиток сфери освіти й культури. Наявність спільних цілей, здатних відповісти на виклики часу, допоможе подолати усталені стереотипи та розширити простір діалогу;

- необхідність формування цілісного мислення, що враховує взаємозв'язок різних цивілізацій, людини і природи, складність і нестабільність сучасного світу;

- необхідність пошуку нових глобальних ідеалів, відмінних від цінностей споживаючого суспільства та прагматико-утилітарної ідеології, яка обумовила глобальні кризи.

Пошуки ефективної стратегії взаємодії різних країн та народів при посиленні цивілізаційних розбіжностей, дискретність шляхів еволюції різних культур, охоплених процесом глобалізації, стає основним завданням міжнародної політики кожної держави, і України в тому числі. Нестійкість зв'язків посилює флуктуації, розхитує попередню цілісну структуру. Відбувається формування нової організації, нової культурно-цивілізаційної парадигми. Нею, в умовах глобалізації, визначається співвідношення етнокультурної самобутності та етнокультурного розмаїття.

Охоплені процесами глобалізації, всі народи та культури усталюють власний ритм і способи входження в глобальні процеси, намагаючись зберегти власні загальносоціальні та цивілізаційні характеристики, а також свою локальну культурну своєрідність. В умовах глобалізації можливість зниження тиску тенденцій уніфікації та стандартизації, подолання закритості етнічних культур при збереженні їх самобутності багато в чому визначається ефективністю адаптаційної стратегії в ситуації відкритості й зростання інноваційної активності. Визнаючи унікальність картини світу кожної культури та не заперечуючи значення культурних універсалій, які мають загальнолюдське значення, світ може зберегти багатообразність культурних варіантів навіть за умов досить чільних «впливів» глобальної культури. Для цього необхідно розглядати самобутність культур не як чітке дотримання традицій та їх збереження, а як постійне ускладнення та закріплення етнокультурного ядра, навколо якого концентруються цивілізаційні інновації.

Слід відзначити, що виділяють різні типи прояву самобутності в умовах глобалізаційного контексту: «самобутність в умовах відкритості» (мета – створити умови для співіснування, підготувати до діалогу); «самобутність як форма закритості» (мета – захист свого природного та соціокультурного простору, протиставлення своїх цінностей чужим); «самобутність, спрямована в майбутнє» [8, с. 307-308]. Виходячи з цієї класифікації, у контексті глобалізаційних змін центральною для майбутнього людства виявиться не лише проблема співіснування культурних традицій та інновацій, але й проблема узгодження цінностей, пошук культурних універсалій. Однак універсалізм не означає одноманітності. Сучасна культура єдина, але водночас і

багатоманітна, оскільки забезпечує співіснування культур, готових до діалогу, та спроможна вмістити досягнення різних культур. Новому типу інноваційного суспільства відповідає поняття про те, що традиція не є обов'язковою, але є основою для формування нових принципів взаємодії [4, с. 263-264]. Найбільше процесам глобалізації «чинить опір» духовна сфера життя: національно-культурний менталітет та художньо-естетична діяльність як складові компоненти культурної своєрідності, національної самосвідомості та світовідчуття.

Висновки. Таким чином, глобалізаційні процеси, інтегруючи зовнішній культурний простір, посилюють його внутрішню диференціацію. Глобалізація, яка осмислюється як прагнення людства досягти цивілізаційного синтезу при збереженні різноманітності культур, нездійсненна без змін загальної парадигми розвитку людства, без якісного перетворення системи цінностей національних культур.

Використана література

1. *Бахтин, М.М.* Проблемы поэтики Достоевского / М.М. Бахтин // Проблемы творчества Достоевского. – К. : NEXТ, 1994. – 509 с.
2. *Библер, В.* Культура. Диалог культур: (Опыт определения) // На гранях логики культуры : книга избранных очерков. – М., 1997.
3. *Гнатенко, П.И.* Национальная психология и бытие общества : [монография] / П.И. Гнатенко, М.П. Бузский. – Днепропетровск : Полиграфист, 2002. – 209 с.
4. *Гулыга, А.В.* Эстетика в свете аксиологии: Пятьдесят лет на Волхонке / А.В. Гулыга– СПб., 2000.
5. *Забелин, И.М.* Человек и человечество / И.М. Забелин. – М. : Советский писатель, 1970.
6. *Капітон, В.П.* Філософія глобальних проблем сучасності: монографія / В.П. Капітон., О.В. Капітон., В.В. П'ятун Дніпропетровськ: ДДФА, 2010. – 374 с.
7. *Капітон, В.П.* Український етнос у контексті сучасних цивілізаційних процесів (філософський аналіз) : монографія / В.П. Капітон, О.В. Капітон, В.Ю. Федюк; за заг. ред. д.філос. н. В.П. Капітона. – Дніпропетровськ : ДДФА, 2012. – 304 с.
8. *Кастельс, М.* Могущество самобытности / М. Кастельс // Новая постиндустриальная волна на Западе: антология / под ред. В.Л. Иноземцева. – М., 1999.
9. *Кувалдин, В.Б.* Глобальность: новое измерение человеческого бытия / В.Б. Кувалдин // Грани глобализации: Трудные вопросы современного развития. – М., 2003.

10. Міграційні процеси в сучасному світі: світовий, регіональний та національний виміри : (Понятійний апарат, концептуальні підходи, теорія та практика) : енциклопедія; за ред. Ю. Римаренка. – К. : Довіра, 1998.

11. *Попович, М.В.* Нарис історії культури України / Мирослав Володимирович Попович. – К. : Артк, 1999. – 727 с.

12. *Попович, М.В.* Національна культура і культура нації / М.В. Попович ; [відп. ред. О.М. Корніяка]. – К. : Знання, 1991.

13. *Пригожин, И.* Кость еще не брошена / И. Пригожин // Синергетическая парадигма: Нелинейное мышление в науке и искусстве. – М., 2002.

14. *Ренан, Е.* Собрание сочинений: в 12 т. / под ред. Б. Фукса; перев. и вступ. ст. Ю. Спасского. – Т. 5. - Философские диалоги. – М. - К., 1902 -1903.

15. *Степин, В.С.* Саморазвивающиеся системы и перспективы техногенной цивилизации / В.С. Степин // Синергетическая парадигма: многообразие поисков и подходов. – М., 2000.

16. *Чумаков, А.Н.* Глобализация. Контурсы целостного мира: монографія / А.Н. Чумаков – М. : ТК Велби, Изд-во Проспект, 2005.

17. *Чумаков, А.Н.* Метафизика глобализации. Культурно-цивилизационный контекст / А.Н. Чумаков. – М. : Логос, 2006. – 318 с.

18. *Элиас, Н.* Общество индивидов / Н. Элиас ; пер. с нем. – М. : Праксис, 2001.

19. American Heritage Dictionary of the English Language. Third Edition / Editors of the American Heritage Dictionaries: Houghton Mifflin, 1994. – 8652 p.

20. *Bauer, O.* Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie / Otto Bauer. – Wien, 1908.

21. *Glazer, N., Moynihan, D.* Beyond the Melting Pot. The Negroes, Puerto Ricans, Jews. Italians and Irish of New York City. Cambr. (Mass.), 1963.

22. *Risman, D., Glaser, N., Danney R.* Lonely crowd. The study of american character. – New York, 1950.

Стаття надійшла до редакції 19.09.2013 р.